

ԲԱԶՄԱՎԷՊ ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ - ԳԻՏԱԿԱՆ - ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ՌՅՀԳ-ՌՅՀԴ

ՀԱՅՈՐ

ՁԱ

1924

ՄԱՅԻՍ

ԹԻԻ 5

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Ս Ո Ր Ա Կ Ա Լ

1. « ՀԱՆԴԵՍ ԱՄՍՈՐԲԱՑ » ի Յունուար - Փետրուար պրակին մէջ, Վարդանեանն Ս Ո Ր Ա Կ Ա Լ բառի ստուգաբանութիւնը կ'ուզէ տալ, յորում կէս ճանապարհին կ'ըսէ. « Նահապետեան անորոշ կացութեան մէջ է. անգիտակ Աճառեանի արտայայտութեան » զՈրակալը « կ'ուզէ ընթիւնուլ » զսխառակալ, որուն վրայ սակայն ինքն անձամբ կը տարակուսի իր դրած հարցական նշանովը ու աւելցուցած ոչինչ ըսող սա սողորմովը. Ուստի ստրակայն եթէ աղաւաղ բառ չէ, ուրեմն « ախռուպէս » կը նշանակէ և որպէս՝ ».

Արդ մենք մեր ուղղագրութիւնները ըրած ենք ո՛չ մեքենարար և ո՛չ լոկ յիշողութեան վրայ յեցած կոչումներով, այլ նախապէս ուզած ենք թափանցել հեղինակի միտքը և զինքը իրմով ուղղագրել,

աղաւաղումն վերագրելով յետին ընդօրինակողներու: Երբ Ազաթանգեղոսի ուղղագրութիւններն երեւցան « ԲԱԶՄԱՎԷՊ » ի մէջ, թիրեաքեանն Պարխէն, խնդակցական նամակ մը գրեց, յայտնելով որ իմ ուղղածներու բազմադէն մասը, իր ձեռքն ունեցած ընտիր օրինակի մը հետ համաձայն զտնուած են: Ուստի « սորակալ » բառը չկարենալով ստուգել Բիւզանդի միջին, աղաւաղ կամ օտար մի բառ թուեցաւ, և ո՛րպէնք հարցականով մը թողուցինք՝ մեզէն աւելի զիտոնոյ պարզաբանելու: Եւ քսան տարի վերջ Պետերս՝ եկած է այն եզրակացութեան, թէ « սորակալ » անձանօթ է բառգիրք յօրինողներուն՝:

Արդ կը փորձուիմ տարակուսի մէջ թարթափողներուն հարցականիս լուծումն տալ, անոր համար հարկաւոր է ընթեր-

1. Ուղղագրութիւն Ազգային Մատենադարան:

2. Հանդ. Ամս. անդ.

ցողին աչքի առաջ զնեւ խնդրի տակ եղած բնագիրը:

ՈՐԱԿԱԼ ԲԻԷԳԱՆՈՂԻ ԺԶ ԳԼԽՈՅ ԿԱՆՈՆԻ ՍՈՐԱԿԱԼԸ ԿԱՄ ԳՆԱԿԻՆ ՄԵՂ-ՄԱՐԲԵՐԱԿՈՎ ՄԵ ԿՐԿՆՈՒՄ Է ԲԱՌՊ:

«Յաղագս թէ ո՞րպէս կամ զիա՞րդ կոչեցեալ եղև Արշակ արքայ ի Շապուհոյ արքայէ Պարսից, կամ զիա՞րդ մեծարեցաւ ի մեամէ մեծապէս. կամ զիա՞րդ զսասակ Մամիկոնեանց սպարապետն չայոց սպանամէր զՌուկալ», կամ «զՍրբաբալ» ասպաստանին արքային Պարսից»:

Իթէ միայն այսչափ և այս ձևով մինչև վերջ գրուած լինէր Բիւզանդի մէջ, կամ տարակուսի տակ չէր ինկնար, կամ մի ո՞ր և է լուծումն կը հանգստացնէր մտքերը: Լնդհակառակն Բիւզանդ բնագրի մարմնի մէջ պատմելով նոյն անցքն՝ տարբեր բառ մը երկիցս կը գործածէ «ախոռապետ», յորմէ կը ծագի հակասութիւն մը. կամ նոյնութիւն մը կայ որ մեզի անծանօթ է, որոյ մասին անդրադարձեր են բանասէրք: Բիւզանդ յետ պատմելու Շապուհի ըրած սիրալիր ընդունելութիւնը Արշակին և Վասակին՝ որոնք «որպէս զեղբարս հաւաքատու անրամիտ յղիպացեալք էին ի միում ուրախութեան և յանպատում ուրախութեան ուրախ լինէին» — կը յաւելու հետեւեալ եղերական զէպըր:

«Ապա եղև զէպ օր մի յաւուրց, եկմ եմուտ թագաւորն չայոց Արշակ շրջել զասպաստամաւ միով զարքային Պարսից. իսկ Առօր-Աղեմն, արքային Պարսից մտտեր ի մերքս ի տամ ասպաստանին. իբրև տեսամէր զթագաւորն, ոչիմն առ լուս (լաւ) կալեալ մեծարեաց զմա, և ոչիմն շուքս ղմեր մմա, այլ և ամարգամս ղմեր թշմամմաց, ասելով ի պարսկերմ լեզու՝ թէ այժից չայոց արքայ, եկ միտ ի խրճամ խոտոյ վերայ. զոր բամ իբրև լսէր սպարապետն զօրավարն չայոց մեծաց, որում զսասակն կոչէր, ի Մամիկոնեան տոհմէմ, մեծաւ բարկութեամբ և բազում սրտմըտութեամբ բարկամայր. ի վիր առեալ զսուսերմ, զոր ըմզ մէջն ունէր, հարեալ ամդէմ ի տեղտըմ զԱռօր-Աղեմն արքային Պարսից գլխատէր ի մերքս յասպաստամի ամդէմ»:

Այս հատուածին մէջ երկիցս յիշուած է «ախոռապետն», և ոչ մի անգամ «սուրակալն» որ ըստ սովորութեան Բիւզանդի

պիտի ասէր. «զխոռապետն զսորակալն արքային Պարսից»: Սակայն չկայ այդ կրկնութիւնն, ուրեմն իրաւացի է տարակուսիլ, թէ այդ բառը ցանկագրութեանց մէջ կամ պէտք է ընդունիլ աղաւաղ կամ մի օտար լեզուէ եկամուտ, որ բառգիրքներու մէջ մտած չէ, անոր համար որ անհասկանալի մնացած է:

Արդ մենք առաջինը չէինք այդ բառի «աղաւաղ կամ իւթարուած» ձևի վրայ տարակուսողն ու խորհրդածողը, այլ մեզէն յառաջ ամէն ուշիմ ընթերցող բնականաբար ինքն իրեն այս հարցումն պիտի տար. ինչ է «Սորակալ ասպաստանին արքային Պարսից» և «Ախոռապետ արքային Պարսից»ի միջի եղած տարբերութիւնն, մի և նոյն տեղոյ և մի և նոյն հանգամանքի և պատմուածքի մէջ:

Տրամաբանութեան հետեւելով պիտի աւելինք այն՝ ինչ որ ասած են Մ. Էմին, Լաուեր, Աճառեանն, որ տեղը և պարագաները կը համոզեն թէ գլխաւորագրութեանց կանոնին մէջ «Սրակալ և Սրուակալ» անպատճառ «ախոռապալ» կամ լաւ և «ախոռապետ հասկանալու է, ուստի մեր ուղղագրութեանց մէջ առաջարկեցինք «սուրակալ»ը կարգաւ «ախոռակալ», լաւագոյն և «ախոռապետ»:

Սակայն ընդ նմին մտածեցինք որ դաւերու ընթացքին հետ «Սրակալ»ն շարունակելով հանդերձ իւր անհասկանալի կեանքը, մի՞ գուցէ գաղթական կամ աղաւաղ բառ մը լինի, և որովհետև լեզուագիտութեամբ զբաղած չէինք և լուսաւորութեան կեդրոնի մէջ չգտնուելուս, ինչպէս է Վիննա, այլ կողմասի խուլ անկիւն մը, որով պատահութիւնն իսկ չունէինք գերմանական գիտնող ուսումնական հրատարակութեանց մէջ թարթափելու և հմտանալու, համեստ հարցականով մը թողինք աւելի գիտուններու՝ ճշդելու խնդրական բառը:

Իսկ Վարդանեանն՝ որ առանց տեղոյն և պարագաներուն միտ զննելու, ձեռնարկեր է նոր լուսաբանութեան, պիտի տեսնանք թէ ինչ անպատեհութեանց պիտի հանդիպի:

ՈՐԱՅԱԼ Մենք, այո՛, յիշուի կ'անգիտանայինք Աճառեանի արտայայտութիւնը. բայց յարգելի բանասիրէն բան սովորել մեզի ամբողջ չենք համարիր այժմ, նոյնպէս և յառաջէն. սակայն իրականութիւնն այս է, որ մենք վաղուց 1879 թ. սկսած էինք մեր ուղղագրութիւնները, իսկ 1903 թ. միայն գործով մը պատահելով Վենետիկ, «ԲԱԶՄԱՎԱԷՊ»-ի խմբագրութեան խոստացանք հատընտիր առնել և ղրկել տպագրութեան. 1904ին ուրեմն կովկաս էինք և Պարսիսու մէջ հրատարակուող «ԲԱՆԱՍԷՐ»-ը կարգալու հաճոյքն չենք ունեցած, բայց նոյն տարին մեր ուղղագրութիւններն ղրկած էինք Վենետիկ, և Հ. Կ. Տէր Սահակեանը, մեր լուսահոգի և նահատակ եղբայրակիցն, սկսաւ անոնց տպագրութիւնը մաս առ մաս 1905 թ. «ԲԱԶՄԱՎԱԷՊ»-ի մէջ:

Այժմ որ գիտակ ենք Պր. Աճառեանի արտայայտութեան, հասու եղանք որ նա և մենք գնացեր ենք նոյն մտայնութեամբ, Աճառեանն ասում է. «Տեղէն դատուելով կրնայ գուշակուիլ թէ պիտի նշանակին [Որակալ և Սորակալ] «Զիապան, ախոռապան, ախոռապետ»։ հմտէ նոյն երեսը. «Իսկ ախոռապետն արքային Պարսից նըստէր ի ներքա ի տան ասպատանին»։ Ապահովապէս երկու ձեւերն ալ խաթարուած են ։ Երկաթագիր գրութեան մէջ «Որակալ» և «Զիակալ» շատ դիւրութեամբ կըրնային շփոթուիլ. Բ և Ի հագիւ կը տարբերին. իսկ Ո և Զ ձեւերուն մէջ միայն տակի թին է որ զանազանութիւն կը դնէ»¹: Արդ Պ. Աճառեանի և մեր ասածի միջև կայ ակնառու տարբերութիւն. հասկացողի համար ոչ, վասն զի երկուքս ալ միտ զնելով տեղույ և պարագաներուն եկած ենք այն եզրակացութեան, թէ «Որակալ և Սորակալ» պիտի նշանակեն «ախոռապետ»։ Մենք գոհացեր էինք հարցականով մը մատնանշելու որ երկու ձեւերու մէջ կայ աղաւաղումն, մինչ Աճառեանն գրում է.

«Ապահովապէս երկու ձեւերն ալ խաթարուած են» աւելի ուժեղ բացատրութեամբ. Պարոն Աճառեանն զգուշութեամբ կը փորձէ միայն «Որակալ»ը վերականգնել տակեւու նմանափոխութեամբ ասելով. «Երկաթագիր գրութեան մէջ «Որակալ և ձիակալ» շատ դիւրութեամբ կրնային շփոթուիլ. Բ և Ի հագիւ կը տարբերին. իսկ Ո և Զ ձեւերուն մէջ միայն տակի թին է որ զանազանութիւն կը դնէ»²:

Միշտ պարզելով մեր դէմի հեղինակուածութիւնն, պիտի ասենք որ այնքան էլ հեշտութեամբ չէին կրնար շփոթուիլ. նմանութիւն մը ընդ Բ և Ի, անցցէ. իսկ Ո ընդ Զ, ո՛չ. տարբերութիւնը շատ մեծ է. Գանգի միայն տակի թեր չէ, այլ ձախակողմեան կոակոտցն, աջակողմեան կուշն, ձախակողմեան փորթբացն և տակի թեր առ ի շեղ կտրուածքը, մէկի ուղղորդ դիրքը, միւսի կլորակ ձեւը:

Հաճել է ասել, որ նոյն իսկ «ձիակալ» կամ ձիապան, չի տար ճշդիւ այն ընդարձակ զաղափարն, զոր կու տան «ախոռապետ» կամ «ախոռապետ» բառերը, որ վարչի, կառավարչի, զլխաւորի իմաստն ունին:

Ընկեր Աճառեանն «Սորակալ»էն ձեռքն ալակ կը մնայ, զի Ս տառը բանասարկուի պէս նորամուտ է, կ'ըսէ, ու դժուար է մեկնելը. Բանասէրն այս անորոշ կացութիւնն ընդ լռութեամբ կ'անցնի, և անշուշտ մտքին մէջ նոր արտայայտութիւն մ'ընելու զրադած է:

ԸՍՏ ՄՏԱՑ Փոքր ինչ յառաջ ցաւ յայտնեցինք Աճառեանի արտայայտութեան անգիտակ լինելնուս, ապա թէ ոչ հետեւելով երկաթագրերու համեմատութեամբ մերձաւորագոյններու ձևով և տեսակով, պիտի կարենայինք առաջարկել նաեւ հետեւեալ տարբերակներն.

ա. Նկատելով որ խօսքը արքունի ասպատանի շուրջն է փոխանակ «ձիակալ»-ի՝ կարելի էր նոյն հեշտութեամբ վերածել «Սորակալ»ը պարականձայն «ԱՍՊակալ»-ի.
բ. Նկատելով որ ասպատանը, ար-

1. Հանգէս Ամբաստան, անգլ.
2. Անգլ.

ըունի կալուածք մ'է, հարկաւ իւր մէջ կը բովանդակէր՝ բաց ի ձիերէ՝ և այլ տեսակի անասուններ, արքայի պիտոյից կամ զբօսանքի համար, ընդարձակ մտքով կարելի էր «Սյրակալ»ը կարգաւ «ԳՈՄ»-կալ» և գումապետ:

Գ. Նկատելով որ սպանուողն արքունի ասպաստանի կառավարչն է, պետն է (ախոռապետ) և անոր յանձնուած էր անշուշտ Որսարաններու հոգատարութիւնն, շատ դիւրութեամբ քան զչափ կարելի էր խաբարտաւած բառը, ամենաթեթեւ գործողութեամբ «Որսակալ»ը վերածել «Որսակալ»ի: Արդ որովհետեւ վարդապետն աւոււմ է. «ախոռակալ»ը և «ախոռապետ» բնաւ չեն տարբերիլ ըստ ծագման և ըստ առման, կը հետևի ուրեմն որ «Որսակալ»ն նոյն է ընդ Որսակալին: Բայց վասակի սպաննած «ախոռապետն» եթէ գտնելի ի մաստով հասկանանք, ինչպէս տեղն ու պարագաներն մեզ կը ստիպեն, պիտի աւսենք որ քաջագործութիւն մը չէ և ոչ փառք վասակին՝ ապականելով իւր մշտաւ յաղթ սուրը, սինլըոր ախոռապետին աւրիւնով: Բիւզանդ որ պանծացնելով զբում է դէպքը, կ'ըսէ որ մինչև անգամ Շապուհ այնպիսի քաջասրտութեան և բազում աներկիւղութեան վրայ զարմացած էր, որով սպանուածը հասարակ մէկը եղած չէ, այլ ազատ, բարձր դիրք ունեցող կամ նախարարական պաշտօնակալ մը, արքային Պարսից: Արդարև վառական Գահնամակի մէջ այսպիսի պաշտօնէութեան մը յիշատակութիւնն՝ ի շարս աւագ Նախարարաց կը գտնենք, ԿԱ. ՈՐՍԱՊԵՏՆ ԱՐԳՈՒՆԻ: Ասով վասակ հաւասար հաւասարի հետ կոտորեալ յաղթեր է, ոչ թէ թրիք շակող ախոռապետի մը զուխը թռուցեր է, խոտի խրճան վերայ միամիտ նստած ժամանակ: Եւ Շապուհ, փոխանակ բարկանալու «Իբրև քայս լսէր, բազում շնորհ ունէր զօրավարին վասակայ... վասն այնր իրաց մեծաւ սիրով սիրէր զնա»... Զարմանալի և անհասկանալի է Շապուհի այս վերաբերումն առ Արշակ և առ վասակ, և վերջնոցս խոնհապաւ և

գաղտագողի փախուստն Պարսից արքունիքէն:

ՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ Բիւզանդի վասակի շուրջ ՇԱՐԺԱՌԻԹԵՆ յերկրած առասպելախառն զրոյցն թուի հաստատուած լինել ժողովրդական առածի մը վրայ, որ կը պտտէր Պարսիկ ժողովրդեան բերանը, և ոչ ոք զիտէ ե՛րբ ծագումն և ծնունդ առած է Պարսկաստանի մէջ: Այս յայտնի է որ հէգ ախոռապետն թուրքաբուն կրկնած է, ի տես Արշակի և վասակի անսպասելի այլ չեղութեան պահուն, առանց մտածելու որ նոքա պարսկերէն հասկանալին Նա նստած տեղէն հեզնօրէն կ'արտասանէ.

«Աձից չայոց արքայ՝ եկ նիստ
Ի՛ խրճան խոտոյ վերայ»:

վասակ այնչափ մեծ էր, որ ախոռապետի խօսքերը շան հաշոյց մը չարժէին իրեն համար: Բայց Բիւզանդ սպանել կու տայ, որպէս զի չասէ բուն շարժառիթը սպանութեան, զոր այլ կերպ կը յերկրէ, որակալութեան զրոյց մը ի մէջ բերելով միւսն Մամիկոնեան եղբայրնեւուն, որ միանգամայն կը գտնուէին Շապուհայ արքունիքը: Ըստ մեր տկար կարծեաց դէպքը և սպանութիւնն հետեւեալ կերպով քացատրելու է:

Շապուհի կեղծաւորութիւնն, ցոյց տուած մեծ սէրն, չի հանդարտեցնիր Արշակի և վասակի սրտերն. վարմի մէջ ինկած կը զգան ինքզինքնին, և միանգամայն կասկած կը յարուցանեն Շապուհի մէջ, անոնց փախչելու դիտաւորութեան մասին, ուստի կը բռնադատէ զանոնք երդնուլ աւետարանի վրայ, հաւատարիմ մնալու իրեն հետ մինչև վերջ: Ոչ սակաւ խորամանկութեամբ կ'երդնուն. սակայն ասով իսկ դաւադրութեան մտմտուցն կը տանջէ զիրենք: Շապուհ իր «մեծ սիրոյն» և վատահոլութեան ապացոյց կը շնորհէ չափաւոր ազատութիւն մը հեռանալու արքունիքէն և ըստ կամի առանձին զբօսանքներ կատարելու: Իսկ Արշակ և վասակ փախչելու հնարք կը մտածեն. բայց ինչպէս և ինչո՞վ չ'ասեր Բիւզանդ: Սակայն կարելի է այդ պակասն լրացնել

այսպէս: Արշակ և Վասակ, երդումն տալէն յետոյ, օգտուելով Շապուհի ականայ բարեհասկամութենէն, դէպ ի դարձ երթալով և հանգամանքները նպաստաւոր գտնելով կը մտնեն Շապուհի ասպաստանը, ուր էին անդադու և իրենց ձիանը կապած: Վասակ նկատելով որ միայն արտապահան է հոն, որ կրնար գիրենց մատնել նոյն պահուն, մօտ երթալով և յանկարծ մերկանալով սուրբ կը գլխատէ « զՍորակալ ասպաստանին », մինչ նա խոտի խրձան վրայ նստած, անկասկած եկուորներու ելբար կը նայէր հետաքրքրութեամբ մտազբաղ:

Արշակ և Վասակ կը հեծնեն իրենց կամ լաւագոյն ձիեր խուճապաւ կը փախչին ի Հայաստան. և մինչև որ բանը հրապարակուի, նոցա արդէն իրենց ասպարէզն կտրած կը լինին և ապահովեալ ելած: Թէ ինչպէս նոցա Տիգրունէն մինչև Հայաստան կրցան փախչիլ, առանց ձիեր բաղալուելու. զայդ թող ասէ նախ ինքն Ռիզանդ, գիտակ չորրորդ դարու ճանապարհներուն, որ առանց այլևայլութեան կը գրէ իրեն դիւցազն Վասակի համար. « Կամեցա խանգար առնել ի մէջ Արշակայ թագաւորին Հայոց [և Շապուհոյ] և փախչի » (2): Փախած՝ որ փախած է, զոր Շապուհ ալ կը հաստատէ զարմացական հարցումով մը. « Զիւրդ կարէր ըստ հաւանութեան [հաւատարմութեան] ելանել երդմանցն և կամ փախչի » (!): Մենք մինչև հիմայ չենք ըմբռնած, բայց ինքն Շապուհ յետոյ պիտի հասկանար փախչելու գաղտնիքը, երբ երեսնամիայ պատերազմներու մէջ, քաջաբար փախչող Վասակն ամէն անգամ իւր յաղթական բանակներու զօրւիս անցած, Ռիզանդին գրել պիտի տայ. « Առ հասարակ զօրսն զամենայն հարկանէին ի սուր սուսերի իւրեանց, և միաձի ձողպորեալ արքայն Պարսից Շապուհն ֆլինջէր »: Ինչպէս և մինչև ռւր, չի անհր:

Թող ներուի մեզ այս փոքր շեղումն, և վերադառնանք մեր նիւթին, և դիտենք « զՍորակալ ասպաստանին » որ խոտի

խրձի վրայ նստած, կը հրաւիրէ նաեւ Հայոց արքայն իւր կողքին բազմելու և կը հանդիպի ողորմ վարձատրութեան:

ՏԱՌԵՐՈՒ Հուսկ ուրեմն քսան տարի ՊԱՏՐԱՆՔԸ յետոյ, Պ. Աճառեանի արտայայտութեան գիտակ, հմտացած տառերու փոփոխութեան արուեստին, Վարդանանն՝ իւր նոր ուսումնասիրութիւնն կ'առաջադրէ հետեւեալ կերպով. « Ա և Խ, Բ և Ռ նշանագրերու աչքառու նմանութիւնը նկատուի ունենալով կը կարծեմ թէ տարակուսական « Սորակալ »ը պէտք է փոխել ու կարդալ « Խոռակալ »՝ իբրեւ նմանածեւ և նոյնանիշ Բ. Թագ. գրքին մէջ կիրարկուած « Խոռակալ » բառին. « Որդիք Դաւթի Խոռակալս » էին », որուն դէմ յոյն բնագիրն ունի σὶοὶ Δαυὶδ αὐλάρχαι ἦσαν:

Նախ դիտել կու տանք որ վերի չորս երկաթագիր տառերու համեմատութիւնն կոչել « աչքառու նմանութիւն »՝ պէտք է համարել շլացութեան կամ այրբենական « զալտոնիքով » արդիւնը: Եթէ որ և իցէ տարակուսական բառի տառերը ըստ կամ փոխել ստիպուինք մեր ուզածը կարդալու համար, նոյն դիւրութեամբ մենք վերը արդէն մի քանի օրինակներ սուրբ և կարելի է դեռ ուրիշներ ալ կերտել. այնուհանդերձ որ աչքի առաջ ունեցանք « տեղը և պարագանքը »:

Երկրորդ « Սորակալ »-ն փոխելու և կարդալու համար « Խոռակալ » (յորմէ և Խոռակալ)՝ յարգելի բանասէրն նկատուի « իբրեւ նմանածեւ և նոյնանիշ »: Եւ սխալն յայդմ իսկ է, ի նկատի չառնելով « Սորակալ »-ի և Խոռակալ »-ի կամ « Խոռակալ »-ի կիրարկութեան տեղն և պարագանքը:

Արդարեւ իրականութենէ կը հեռանայ բանասէրն՝ երբ կը գրէ « նոյնածեւ և նոյնանիշ » բան չըսող տողերը, համեմատութեան ղեկով Ռիզանդի արտաբանութեան, Դաւիթ արքունեաց և Խոռակալ արքայորդաց հետ: Համեմատութեան եզերքն սխալ են և հակասական՝ աչքառու տարբերութեամբ տեղոյն և պա-

րագալից, հետեակէս «Սորակալ»ը կարելի չէ փոխել «Խոռակալ»ի և ոչ կարդալ «Խոռակալ»։ Արեւելոյ շմանութիւն մը չի փոխեր երկու բառերու տարբեր իմաստն և նշանակութիւնն։ Ոչ միայն առերեւոյթ շմանութիւնն, այլ մի և նոյն բառն մեր և օտար լեզուներու մէջ ևս, տրամագծաւ պէս տարբեր իմաստներ ունին, զոր օրինակ այր = մարդ, այր = քարայր, ակն = աչք, ակն = ազնիւ քար, հոր = ջրհոր, խոր, հոր = փնայ և այլն։ Ուստի Խոռ ոչ է Ախոռ. և ոչ Խոռակալ, Դաւթի որդիք՝ կրնան լինել «Ախոռակալ» արքային Պարսից։

Ուրախ ենք որ բանասէրն իսկ փոքր ինչ զկնի հիասթափուած կը թուի այս անկառու շմանութենէն և անդրադարձնել կու տայ թէ «մեր դասականներն» «Խոռակալ»ն և «Խոռակալ»ն միայն ԱՆՈՒԱՊԵՏ իմաստով հասկացեր են, առանց միտ զննելու որ իրենց (միայն իրենց) ըմբռնումով Դաւթի որդիներու պաշտօնը կը մըթագնի։ ոչ թէ կը մթագնի միայն, այլ և կը կերպարանափոխի։ ինչ օգուտ ուրեմն ասել։ «Ինչ որ ալ ըլլան տրուած մեկնութիւնները՝ մեզի համար սա միայն ստույգ է թէ «Խոռակալ» և «Խոռակալ» չեն կրնար իրարմէ տարանջատուիլ, ոչ ծագումով և ոչ նշանակութեամբ»։ Այս համոզումն ոչինչ չ'աւեր ինչդրական «Սորակալ»ի մասին, վասն զի հարկաւոր էր ապացուցանել թէ «Խոռակալ»ն ոչ ծագումով և ոչ նշանակութեամբ կը տարանջատուի «ախոռակալ»էն, որ երկիցս կրկնուած է Բիւզանդի մէջ իբր նշանակութեամբ անանջատ «Սորակալ»էն։ Համադրէ պիտի լինէր վարդանանի ձեռնարկութիւնն՝ եթէ կանխէր Դաւթի որդիներու տրուած տիտղոսն «Խոռակալ»ն բացատրէր, և Խոռ բառի նշանակութիւնն ստուգէր հանդէպ բացայայտ «ախոռ»։ Հիւպշման իւր բառգրքին մէջ «Խոռակալ»ի դէմն հարցական մը դրած է, մինչ ինքն ալ ՀԲ. Թրիքաքեանի և այլոց պէս, արքայորդոց դիրքէն կրնար մակարեւել՝ «բարձրութիւն մը, վսեմութիւն մը պատուի

և բարձի»։ Մենք ալ որ հարցական նշան զննելու սովորութիւնն ունեցած ենք, մեր չգիտցածն չըսելու համար, այս տեղույս մէջն թերեւ անցնէինք նոյն նշանով, եթէ հարկն չստիպէր ըստ մեր տկար կարծեաց, ճշդել ըստ կարելոյն «Խոռակալ» պաշտօնը՝ զոր ունէին Դաւթի որդիք իրենց հօր արքունեաց մէջ, ցուցանելու համար թէ զաղափարի շարակարգութիւն մը չկայ զայն համեմատելու Պարսից արքայի ասպատանի «ախոռակալ»էն» հետ, հետեակէս «Սորակալ»ն անձեռնմխելու է թողնելու է իւր մթին վիճակի մէջ, որ է ԱՆՈՒԱՊԵՏ իր նարագատ լեզուի նշանակութեամբ։

Հ. Գ. ՆԱԶԱԿԵՏԵԱՆ

(Շարունակելի)

ՀԱՅ ԶԵՆՈՎԻՐ ՂՈՒՐԱՆ ՍԻ Ի ՀՆԴԻԿԱՍ

(Թրէժ. Ստեփանոս Էմբոստի իւրեցոյ)

Յորդորանօք և աջակցութեամբ գրասիրին Յովհաննու Ավդալեան հաստատեցաւ յամին 1828 Հայկական Մատենադարան մի ի «Հայկեան Մարդասիրական Զեմարանին» Կալկաթա քաղաքին՝ «Արարտեան գրադարան» կոչեցեալ, ուր յանցանել ժամանակաց հաւաքեցան բազում Հայ մատեններ, թէ՛ ձեռագիրք և թէ տպագիրք, և ես լուեալ եմ ի նախկին աշակերտացն Զեմարանին՝ որք յոտն Յովհաննու Ավդալեանի էին աշակերտեալք, թէ գտանէին մի հազար հատորք «Մարարտեան գրադարանին» 50 ամօք յառաջ։

Յաւուրս ուսանողութեան իմում ի Մարդասիրական Զեմարանին յամին 1890, տեսանէին ի բաց գրադարանի երեք տխուր բեկորք միայն համբաւեալ մատենադարանին, — քանի մի պատառոտուն և անկազմ գրեանք — իսկ ի ձեռագիր մատենից և ոչ մի նմոյշ, զի մինչ իսպառ անհետացեալ էին այնորիկ յերեսաց եպիսկոպի անհոգութեան Հոգաբարձուացն ժաւ